Wiadomości Archeologiczne LXX, 2019: 225–238
https://doi.org/10.36154/wa.70.2019.14

Marcin Woźniak

RELIKTY CMENTARZYSKA KULTURY PRZEWORSKIEJ Z BŁONIA, POW. WARSZAWSKI ZACHODNI

Relics of a Przeworsk Culture Cemetery in Błonie, Warsaw West County

Słowa kluczowe: *kultura przeworska, okres wpływów rzymskich, cmentarzyska, Mazowieckie Centrum Metalurgiczne*
Keywords: *Przeworsk Culture, Roman Period, cemeteries, Mazovian Centre of Metallurgy*

W połowie kwietnia 1969 roku w Błoniu, pow. warszawski zachodni (Ryc. 1) podczas budowy wiaty na podwórzu jednego z gospodarstw, odkryto grób popielnicowy z okresu wpływów rzymskich (Ryc. 2). Kilkanaście dni później w rejonie znaleziska przeprowadzono ratownicze badania wykopaliskowe, którymi kierował Stefan Woyda – ówczesny Wojewódzki Konserwator Zabytków na woj. warszawskie; trwały one od 29 kwietnia do 5 maja. W tym czasie na powierzchni 130 m^2 zarejestrowano kolejny grób z okresu wpływów rzymskich, dwa obiekty osadnicze z neolitu i późnej epoki brązu/wczesnej epoki żelaza oraz trzy groby z czasów nowożytnych; pozyskano też niewielki zbiór zabytków z warstwy ornej[1]. W 1974 roku okolice stanowiska objęto badaniami powierzchniowymi w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Mazowsza i Podlasia[2], które zweryfikowano w latach 1985 i 2015[3]. Na rozległym obszarze leżącym na kulminacji stoku niskiego wyniesienia (Ryc. 1) odkryto bryły żużla i fragmenty ceramiki z epok kamienia, brązu i żelaza oraz z okresu średniowiecza i czasów nowożytnych. Wśród nich dominujący zbiór tworzą materiały kultury przeworskiej, w tym kilka fragmentów naczyń glinianych wykonanych na kole garncarskim. Zabytki zinterpretowano jako ślady osad oraz – dla okresu wpływów rzymskich – także miejsca produkcji żelaza (zob. karta AZP 57-62/17).

Przypuszczenia te potwierdziły badania wykopaliskowe prowadzone na stanowisku w ostatnich latach, a związane z intensywnym rozwojem zabudowy mieszkaniowej. Pozyskane wówczas materiały nie zostały dotychczas opracowane. Z informacji zamieszczonych w sprawozdaniach wstępnych dostarczonych

[1] Inf.Arch. 1969, 181 – tutaj jeden z obiektów określono jako palenisko z wczesnego okresu wpływów rzymskich. W jego inwentarzu brak jednak materiałów, które można by wiązać jednoznacznie z kulturą przeworską. Fragmenty naczyń glinianych, w tym talerza o powierzchni z jednej strony chropowaconej, a z drugiej gładkiej, pozwalają przypisać obiekt kulturze łużyckiej.

[2] Odnośnie do Archeologicznego Zdjęcia Mazowsza i Podlasia zob. S. Woyda 1974; 1981.

[3] Wszystkie materiały z badań powierzchniowych, a także wykopaliskowych z roku 1969, znajdują się w zbiorach Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego im. S. Woydy w Pruszkowie (dalej: MSHM).

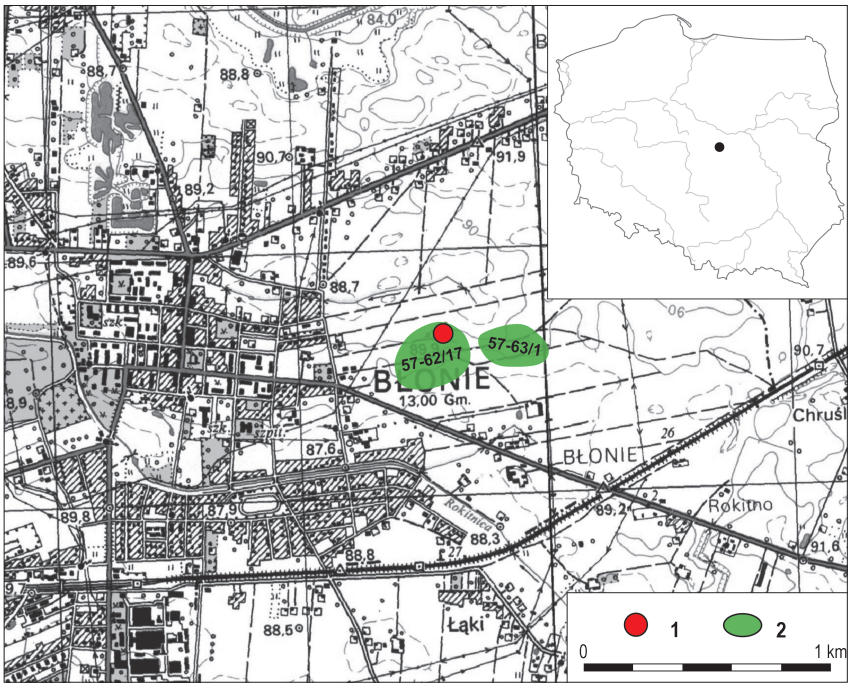

Ryc. 1. Cmentarzysko (1) i osady (2) kultury przeworskiej w Błoniu, pow. warszawski zachodni, na stan. AZP 57-62/17 i 57-63/1. Oprac. graficzne: M. Woźniak
Fig. 1. Cemetery (1) and settlements (2) of the Przeworsk Culture in Błonie, Warszawa West County (sites AZP 57-62/17 and 57-63/1). Graphics: M. Woźniak

Ryc. 2. Błonie, pow. warszawski zachodni, stan. AZP 57-62/17. Zabytki z grobu 1 w rękach właściciela gospodarstwa. Wg: R. Nowoszewski 2005

Fig. 2. Błonie, Warszawa West County, site AZP 57-62/17. Objects from grave 1 handed by the farm owner. After: R. Nowoszewski 2005

do Wydziału Zabytków Archeologicznych Mazowieckiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie[4] przez podmioty realizujące badania wynika, że dotychczas (stan na wrzesień 2017 roku) zbadano łącznie około 45 arów stanowiska. Wszystkie wykopy położone były na zachód od części badanej przez S. Woydę. Odkryte w nich obiekty miały charakter osadniczy. Większość datowana jest na podstawie fragmentów naczyń glinianych ogólnie w ramach młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. W przeciwieństwie do badań powierzchniowych, w trakcie wykopalisk nie natrafiono na materiały, które można byłoby jednoznacznie odnieść do młodszego okresu wpływów rzymskich, np. ceramikę wykonaną na kole garncarskim, żaden z zarejestrowanych obiektów nie został też uznany za grób. Poniżej przedstawię wyłącznie znaleziska sepulkralne z okresu wpływów rzymskich (groby 1 i 4), wydają się one bowiem wiązać z innym epizodem osadniczym ludności kultury przeworskiej niż ten, którego śladem jest miejsce produkcji żelaza i towarzyszące mu osiedle.

Podczas badań wykopaliskowych w 1969 roku otwarto cztery wykopy archeologiczne (Ryc. 3). Wykop 1 wytyczono w miejscu odkrycia grobu nr 1 – jego wschodnia część znajdowała się wewnątrz wybudowanej już wiaty, zachodnia wykraczała 2 m poza jej granice. Wykopy 2 i 3, stykające się narożnikami, znajdowały się około 16 m na wschód od wykopu 1, poza obrębem gospodarstwa. Wykop 4 założono 6 m na zachód od wykopu 1, na podwórzu posesji; w jego zachodniej ścianie natrafiono na grób nr 4.

Grób 1 (Ryc. 4, 5)

Wielkość i charakterystyka jamy grobowej nieznane. Naczynie z kośćmi i zabytkami odkryto na głębokości 48 cm.

Inwentarz: 1. Topór żelazny, przepalony; ostrze wachlarzowate, lekko asymetryczne, niewyodrębnione, z widoczną linią skuwania przy otworze; obuch płaski; otwór prostopadłościenny. Dług. 15 cm, wys. ostrza 7,5 cm, szer. obucha 2 cm, wys. obucha 2,2 cm (Ryc. 4:1). **2.** Osiem fragmentów stopionego naczynia szklanego, przypuszczalnie miski lub czarki; wylew zaokrąglony, lekko zgrubiały; brzusiec zdobiony rzędem długich, pionowych żłobin; dno zaokrąglone ze śladem tzw. przylepca; szkło przezroczyste, zielonkawo-niebieskawe (Ryc. 5:1). **3.** Siedem przepalonych fragmentów wielowarstwowego grzebienia z poroża jelenia[5], typu I wg S. Thomas (1960), spajanego żelaznymi nitami (Ryc. 4:2). **4.** Trójdzielna waza gliniana zrobiona na kole garncarskim; wylew pogrubiony; szyja cylindryczna, podkreślona listwą plastyczną; brzusiec dwustożkowaty, o załomie w ⅔ wysokości i silnie zaokrąglonych ściankach dolnej partii, nad załomem zdobiony wyświeconym zygzakowatym pasmem złożonym grup ukośnych linii; dno pierścieniowate; powierzchnia gładka, z widocznymi śladami obtaczania, barwy beżowo-szarej. Średn. wylewu 17,5 cm, brzuśca 20 cm, dna 8,5 cm, wys. 14,5 cm (Ryc. 4:3).

Antropologia[6]: dziecko, *infans* II/*iuvenis* (ok. 10–12 lat).

Naczynie gliniane pełniące rolę popielnicy to niewielka waza gliniana wykonana na kole garncarskim. Kształtem korpusu oraz proporcjami nawiązuje ona do typu IA/1a wydzielonego dla materiałów z osady w Jakuszowicach, pow. kazimierski. Naczynia te są tam jedną z najpowszechniejszych form ceramiki robionej na kole garncarskim. Datowane są szeroko, od fazy C_1 po C_3–D[7]. Podobne egzemplarze znane są też z innych skupień osadniczych kultury przeworskiej. Zbliżone morfologicznie naczynia, ale bez ozdobnej listwy na szyi, odkryto np. w Korzeniu Rządowym, pow. płocki, groby 13 i 33[8]. Pierwsze z nich na podstawie uzbrojenia grupy 7b (stożkowo-kopulaste umbo z podciętym kołnierzem) można datować na fazy C_2 lub C_3[9]. Najbliższe analogie, tak terytorialne, jak i stylistyczne, pochodzą z cmentarzysk leżących nad Bzurą – podobną wazę znaleziono na cmentarzysku w Wólce Łasieckiej, pow. skierniewicki, grób 11[10], a nieco mniejszy okaz w Żdżarowie, pow. sochaczewski, grób 35[11]. Niestety, żadne z nich nie może być

[4] Paniom Bognie Radzimińskiej i Aleksandrze Orłowskiej dziękuję za możliwość zapoznania się ze sprawozdaniami z badań archeologicznych na tym stanowisku.

[5] Za określenie dziękuję Pani dr Annie Gręzak z Zakładu Bioarcheologii Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

[6] Analizę antropologiczną szczątków ludzkich z Błonia wykonał dr Łukasz Maurycy Stanaszek z Pracowni Antropologicznej Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Pełen opis materiału kostnego w Aneksie.

[7] J. Rodzińska-Nowak 2006, 73–76, 80, 174.

[8] A. Kempisty 1968, 318, 343, tabl. VI:1, XXIV:5.

[9] K. Godłowski 1992, 84.

[10] W. Bender, T. Dąbrowska 2012, 181, tabl. IV/11:1.

[11] Z. Nowakowski 2003, 288, tabl. IX/35:3.

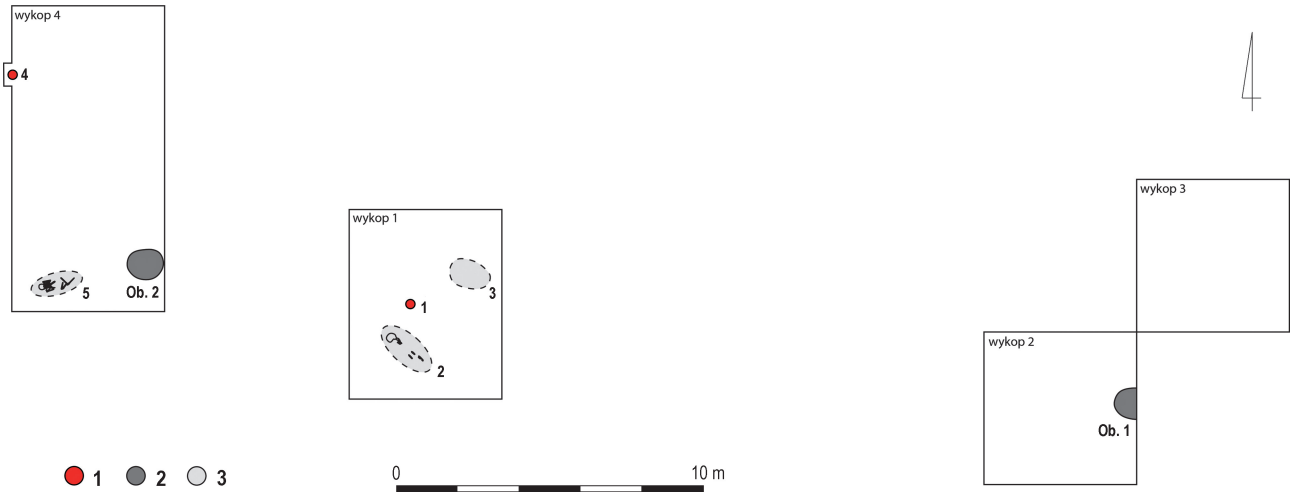

Ryc. 3. B ł o n i e, pow. warszawski zachodni, stan. AZP 57-62/17. Obszar badań wykopaliskowych w 1969 roku. 1 – groby z okresu wpływów rzymskich; 2 – jamy osadnicze z epoki neolitu i późnej epoki brązu/wczesnej epoki żelaza; 3 – groby nowożytne. Oprac. graficzne: M. Woźniak

Fig. 3. B ł o n i e, Warszawa West County, site AZP 57-62/17. Area excavated in 1969. 1 – Roman Period graves; 2 – Neolithic and Late Bronze Age/Early Iron Age settlement pits; 3 – Modern Period graves. Graphics: M. Woźniak

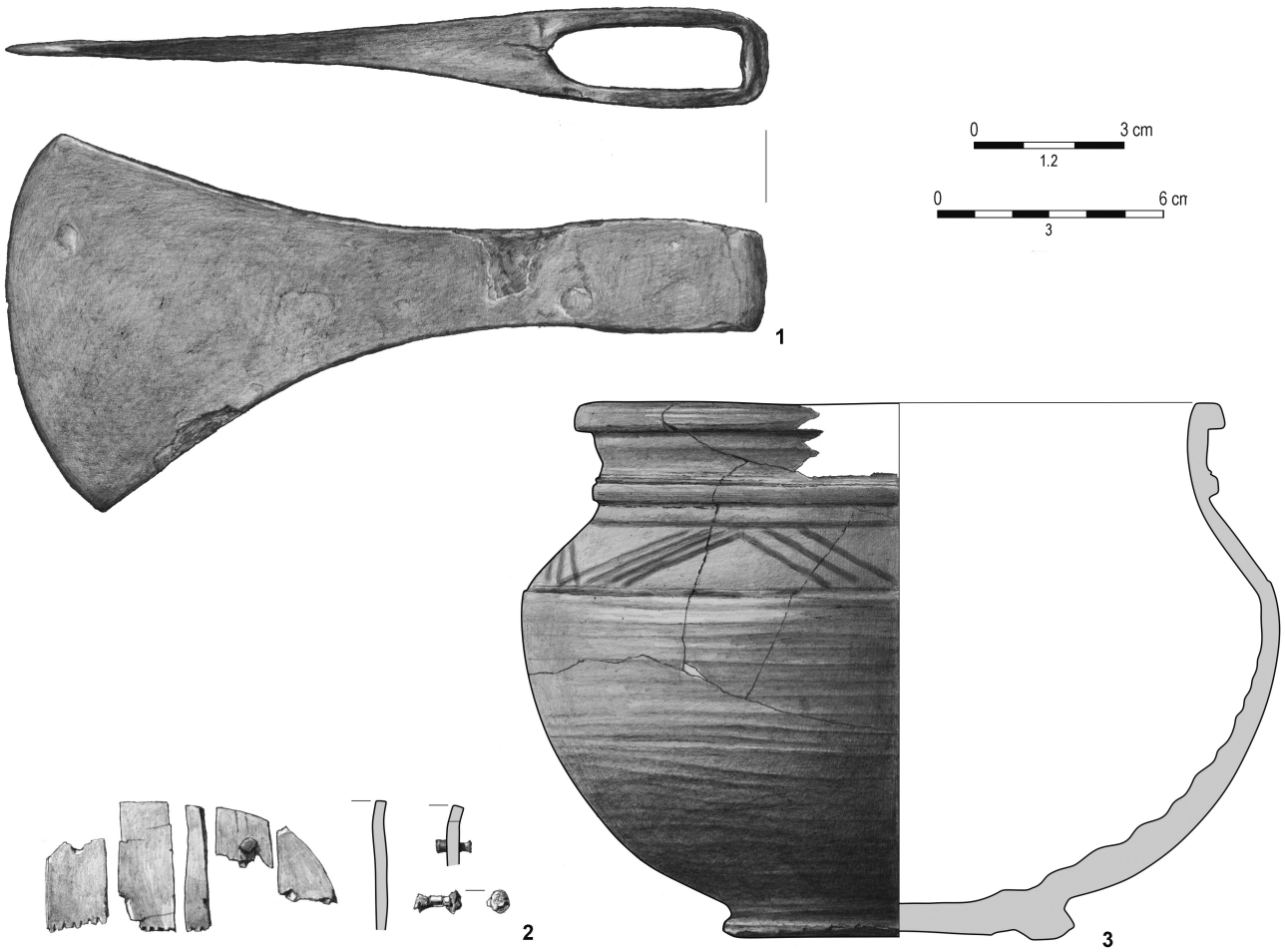

Ryc. 4. B ł o n i e, pow. warszawski zachodni, stan. AZP 57-62/17. Część inwentarza grobu 1. 1 – żelazo, 2 – poroże, 3 – glina. Rys.: P. Holub

Fig. 4. B ł o n i e, Warszawa West County, site AZP 57-62/17. Part of the equipment of grave 1. 1 – iron, 2 – antler, 3 – clay. Drawing: P. Holub

datowane precyzyjnie. Ornament wyświecany na wazie z Błonia jest typowy dla wykonywanej na kole garncarskim ceramiki o gładkich powierzchniach. Spotykany jest na całym obszarze kultury przeworskiej[12]. Przypuszcza się, że pojawia się on już w początkach młodszego okresu wpływów rzymskich i trwa po okres wędrówek ludów[13].

Ceramika wykonana przy użyciu koła garncarskiego na obszarze wschodniej części Równiny Łowicko-Błońskiej rejestrowana jest dość często. Poświadczona jest chyba na wszystkich badanych wykopaliskowo stanowiskach datowanych na fazy C–D. Odsetek fragmentów naczyń wykonanych w ten sposób na poszczególnych obiektach jest jednak różny. Na najlepiej rozpoznanej osadzie – w Izdebnie Kościelnym, pow. grodziski – ceramika zrobiona na kole i tzw. obtaczana stanowi około 2%[14]. Inaczej jest w wypadku położonej ok. 1 km od Izdebna Kościelnego osady w Kraśniczej Woli, pow. grodziski. Według szacunków S. Woydy[15] ułamki takich naczyń to blisko 20% całości materiału ceramicznego pozyskanego z tej osady, dane te wymagają jednak weryfikacji. Liczne fragmenty ceramiki robionej na kole odkryto też na osadzie w Biskupicach, pow. pruszkowski (zbiory MSHM), określenie rzeczywistych rozmiarów tego zbioru będzie jednak możliwe dopiero po całościowym opracowaniu materiałów z tegoż stanowiska. Udział ceramiki wykonanej na kole garncarskim na osadach centrum metalurgicznego zdaje się odpowiadać odsetkowi (kilka-kilkanaście procent) rejestrowanemu na nieodległych stanowiskach kultury przeworskiej znad dolnej i środkowej Bzury, np. z Różyc-Starej Wsi, pow. łowicki[16], Wólki Łasieckiej, pow. skierniewicki, stan. 2[17] i Jankowa, pow. łęczycki[18], czy z Kujaw, np. z Ludwinowa[19] i Kruszyna[20], oba pow. włocławski. Jest natomiast niższy niż na niektórych obiektach z Małopolski, gdzie zarejestrowano ślady masowej produkcji takich naczyń[21]. Powszechność ceramiki wykonanej na kole garncarskim na zachodnim Mazowszu podkreślają materiały z cmentarzyska w Żdżarowie, gdzie odkryto ją w 54 grobach i dwóch obiektach[22], a więc w ok. 25% wszystkich obiektów odkrytych na stanowisku, a trzeba mieć na uwadze, że część z nich to zespoły datowane na wczesny okres wpływów rzymskich. Zagadnienie ceramiki tzw. warsztatowej na obszarze zachodniego Mazowsza wymaga szczegółowego omówienia wykraczającego poza ramy niniejszej pracy. Podstawowe znaczenie będzie miało tu studium inwentarza pieca garncarskiego odkrytego w Młochowie, pow. pruszkowski, gdzie w komorze i jamie paleniskowej znaleziono ok. 2630 fragmentów naczyń glinianych wykonanych na kole garncarskim, o łącznej wadze 16,5 kg [23].

Żelazny topór odpowiada wyróżnionemu przez G. Kieferlinga[24] typowi *Żarnowiec*, tj. nielicznej grupie przedmiotów o „igłowatym" przekroju poziomym i obustronnie wyodrębnionym ostrzu. Topory tego typu były ostatnio omawiane przez B. Kontnego[25]. Podkreślił on różnice morfologiczne poszczególnych egzemplarzy oraz ich interkulturowy charakter, co może stawiać pod znakiem zapytania zasadność wyodrębniania typu *Żarnowiec*. Zbliżone kształtem, ale zazwyczaj masywniejsze okazy, spotykane w różnych częściach barbarzyńskiej Europy, datowane są zazwyczaj w obrębie młodszego okresu wpływów rzymskich[26]. Smukły okaz z Błonia najlepsze analogie ma – co nie dziwi – na terenie kultury przeworskiej. Niemal identyczny topór znaleziono w Korzeniu Rządowym[27]. Podobne są też okazy z Czacza, pow. kościański[28], i kolejny topór z Korzenia Rządowego[29]. Zbliżony egzemplarz znamy też z terenu kultury wielbarskiej, z Żarnowca, pow. pucki[30]. Trzy ostatnie topory różnią się od znaleziska z Błonia nieco wyraźniej wyodrębnionym ostrzem. Niestety, żaden z nich nie może być datowany precyzyjnie[31].

Zbiór przedmiotów miejscowej proweniencji zamykają fragmenty przepalonego, wielowarstwowego grzebienia z poroża, z zaokrąglonym uchwytem. Okazy tego typu spotykane są w fazach C i D.

Naczynie szklane zachowało się w kilku stopionych i odkształconych fragmentach (Ryc. 5:1). Powoduje to, iż nie sposób pewnie odtworzyć jego kształt oraz sposób wykonania. Lepiej zachowane fragmenty sugerują, że była to czarka lub miseczka o zaokrąglonym dnie bez stopki i łagodnie profilowanym lub prawie cylindrycznym korpusie pokrytym w większej części długimi, pionowymi i dość płytkimi żłobkami (Ryc. 5:2). Naczynie zapewne wydmuchano w prążkowanej formie. Wylew ukształtowano sposobem hutniczym, o czym świadczy pozostały na dnie ślad tzw. przylepca i zaokrąglony, lekko zgrubiały brzeg[32].

Jeśli rekonstrukcja zabytku jest poprawna, to szklane naczynie z Błonia jawi się zupełnie wyjątkowo. Z terenów ziem polskich nie jest mi znany żaden taki okaz[33]. W fazach C i D napływały tu głównie wyroby zdobione nakładanymi nitkami bądź wzorami szlifowanymi, znacznie rzadziej spotykane są okazy malowane lub ornamentowane plastycznie, ale inaczej niż naczynie z Błonia, np. z wypukłymi żeberkami czy o „pomarszczonej" powierzchni[34]. Co prawda te ostatnie również wydmuchiwano w formach prążkowanych, później jednak poddawano je dalszym zabiegom, których celem było nadanie im pożądanego, ostatecznego

[12] Zob. np. H. Dobrzańska 1990, 48; A. Janiszewska, T. Łaszkiewicz 1994, 267; J. Rodzińska-Nowak 2006, 153.
[13] J. Rodzińska-Nowak 2006, 155.
[14] H. Machajewski 2016, 223.
[15] Inf.Arch. 1996, 169–170.
[16] H. Wiklak 1995, 164.
[17] J. Skowron 2006, 76.
[18] B. Jurkiewicz, M. Machajewski 2006, 109; B. Jurkiewicz 2010.
[19] I. Marchelak *et alii* 2017a, 205.
[20] W. Siciński, D.K. Płaza, P. Papiernik 2016, 239.
[21] Zob. J. Rodzińska-Nowak 2006, 208–209.
[22] Z. Nowakowski 2003, 308.
[23] S. Woyda 2006; zbiory MSHM.
[24] G. Kieferling 1994, 341, ryc. 6.
[25] B. Kontny 2006, 148–149; 2018, 75–76.
[26] B. Kontny, T. Nowakiewicz, A. Rzeszotarska-Nowakiewicz 2016, 246–247.
[27] A. Kempisty 1968, 386, tab. XLVIII:5.
[28] B. Kostrzewski 1956, 73, ryc. 8:12.
[29] A. Kempisty 1968, 386, tab. XLVIII:6.
[30] Ostatnio B. Kontny 2006, 148–149.
[31] Zob. B. Kontny 2006, 148–149.
[32] Zob. E.M. Stern 1995, 43–44; T. Stawiarska 1999, 52.
[33] Por. np. T. Stawiarska 1999; W. Nowakowski 2001; P. Kaczanowski 2017; I. Jakubczyk 2018.
[34] Por. T. Stawiarska 1999, 109–162.

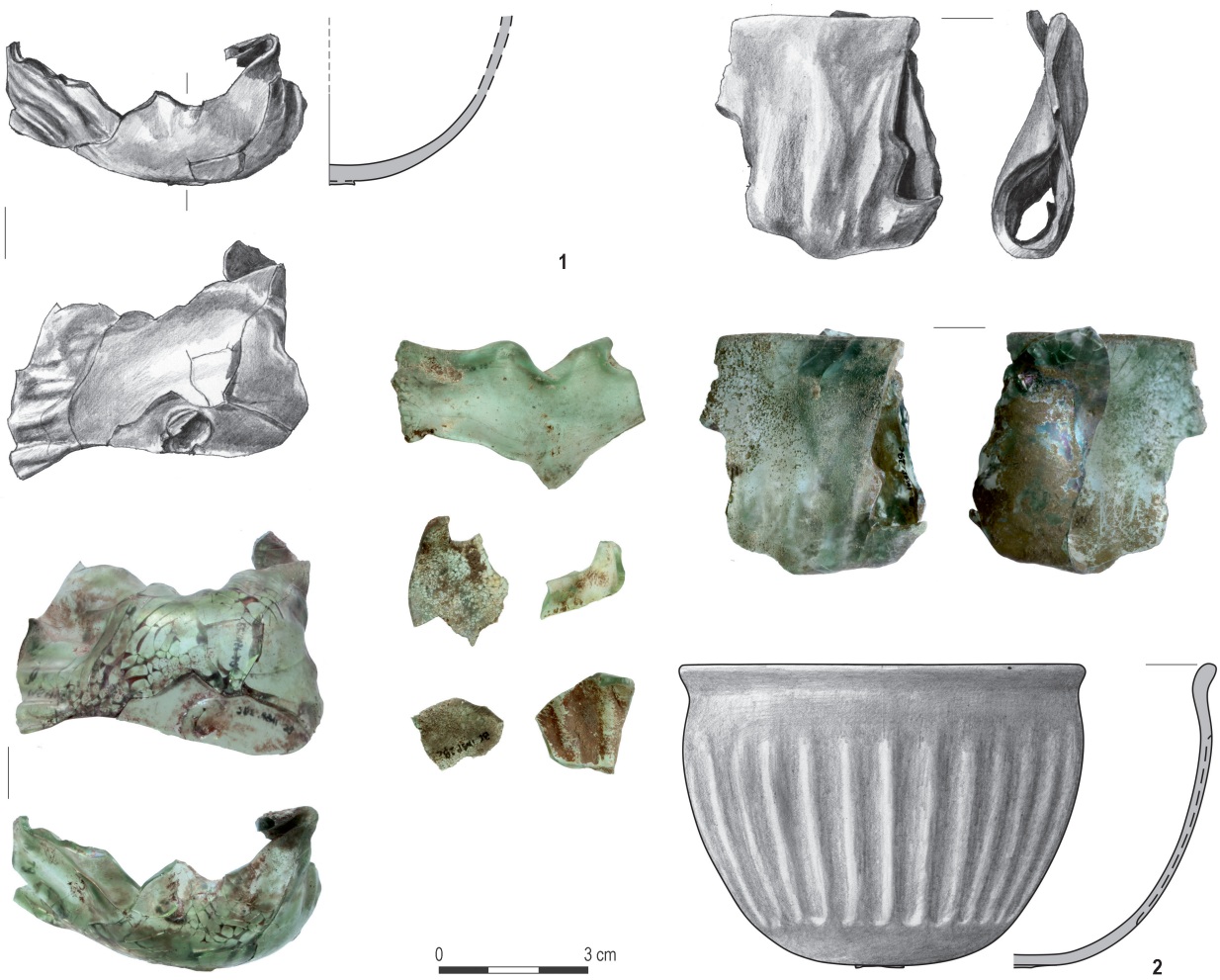

Ryc. 5. Błonie, pow. warszawski zachodni, stan. AZP 57-62/17. Fragmenty naczynia szklanego z grobu 1 (1) oraz rekonstrukcja jego przypuszczalnego kształtu (2). Rys.: P. Holub. Fot.: M. Woźniak

Fig. 5. Błonie, Warszawa West County, site AZP 57-62/17. Fragments of a glass vessel from grave 1 (1) and its possible reconstruction (2). Drawing: P. Holub. Photo: M. Woźniak

kształtu i ornamentu – swobodnemu wydmuchiwaniu poza formą, zazwyczaj z jednoczesnym obracaniem piszczelą[35].

Na terenach Imperium wydmuchiwane w formach naczynia o żłobkowanych korpusach pojawiają się liczniej w I wieku n.e. W ten sposób wykonywane były przede wszystkim miseczki lub pucharki o wyraźnie zaznaczonym załomie brzuśca, spotykane niemal w całej strefie śródziemnomorskiej[36]. Dużą grupę tworzą wśród nich okazy o dnach zdobionych koncentrycznymi okręgami, niekiedy z omfalosem, czego nie rejestrujemy w wypadku zabytku z Błonia. To ostatnie nie miało też ostro profilowanego korpusu, a ornament sięgał prawie do wylewu, a nie tylko do załomu brzuśca. Na metrykę omawianego zabytku późniejszą niż I wiek n.e. wskazuje technika wykończenia, tj. zastosowanie tzw. przylepiaka. Większość naczyń szklanych z tego czasu nie nosi śladów jego wykorzystania[37]. W czasach późniejszych naczynia zdobione pionowymi, wykonanymi w formie żłobinami spotykane są jednak znacznie rzadziej[38]. Najmłodsze z nich, dość głębokie miseczki (określane jako pucharki) o korpusach zdobionych pionowymi żłobkami pokrywającymi niekiedy prawie całą powierzchnię poza dnem i pasem po wylewem (Ryc. 6), odnoszone są już do IV wieku n.e. Znane są głównie z rzymskich cmentarzysk w rejonie dzisiejszej Kolonii[39], w której okolicach przypuszczalnie były też produkowane[40]. Naczynia te są dość zróżnicowane, część ma wyraźnie węższe bruzdy[41], a wszystkie – wklęsłe dna (por. Ryc. 6:4). Spośród nich najbliższymi analogiami do okazu z Błonia są naczynia z okolicy Hambach,

[35] E.M. Stern 2010, 26–28.

[36] E.M. Stern 1995, 111–113; D. Whitehouse 2001, 14, 30–31, ryc. 498; I. Lazar 2003, 48, 50–52; S. Fontaine, J. Roussel-Ode 2010, 188–189, ryc. 9, 10; S. Fünfschilling 2015, 292–293.

[37] E.M. Stern 1995, 43–44; S. Fünfschilling 2015, 31–32, 43, ryc. 33.

[38] Zob. C. Isings 1957, 131.

[39] Zob. np. F. Fremersdorf 1961, 67, tabl. 112; U. Friedhoff 1991, 308, tabl. 110/277:8/7; W. Gaitzsch *et alii* 2003, 189, ryc. 65:14; R. Gottschalk 2015, 304, tab. 35:5.

[40] Zob. R. Pirling, M. Siepen 2006, 246.

[41] Wąskie bruzdy mogły powstać w wyniku końcowego, swobodnego wydmuchiwania (rozdmuchiwania) naczynia poza formą (zob. R. Pirling, M. Siepen 2006, 246; także T. Stawiarska 1999, 53).

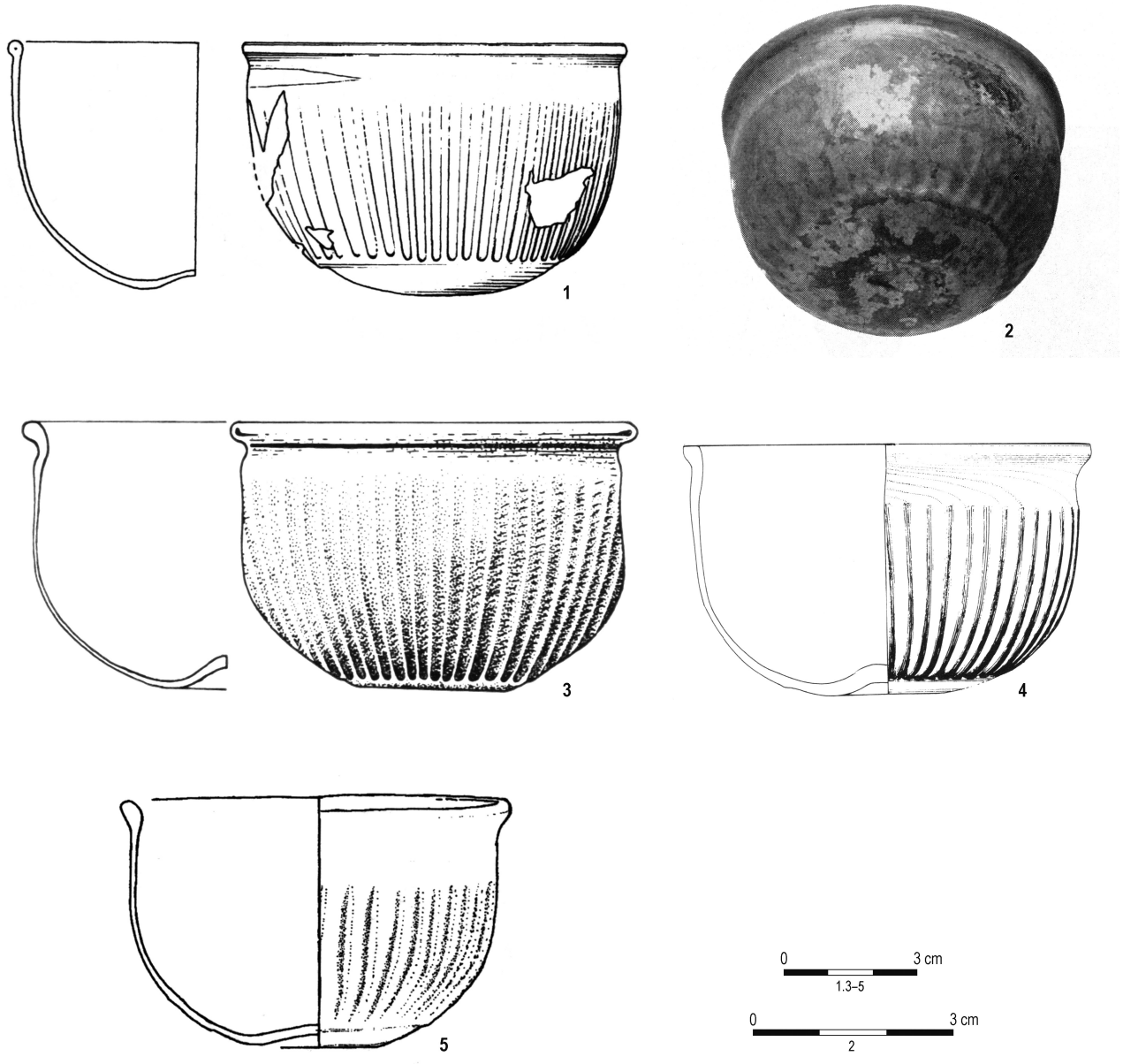

Ryc. 6. Późnorzymskie naczynia szklane o korpusach zdobionych rzędem pionowych żłobin. 1 – Hambach, Lkr. Düren, Glasshütte 132, grób 175; 2 – Kolonia-Neußer Straße; 3 – Krefeld-Gellep, Lkr. Krefeld, grób 1233; 4 – Kolonia-Jakobstraße, grób 177; 5 – Eschweiler-Loch, Städteregion Aachen, grób 5.

Wg: W. Gaitzsch *et alii* 2003 (1), F. Fremersdorf 1961 (2), R. Pirling 1966 (3), U. Friedhoff 1991 (4), R. Gottschalk 2015 (5)

Fig. 6. Late Roman glass vessels with vertically grooved bodies. 1 – Hambach, Lkr. Düren, Glasshütte 132, grave 175; 2 – Cologne-Neußer Straße; 3 – Krefeld-Gellep, Lkr. Krefeld, grave 1233; 4 – Cologne-Jakobstraße, grave 177; 5 – Eschweiler-Loch, Städteregion Aachen, grave 5.

After: W. Gaitzsch *et alii* 2003 (1), F. Fremersdorf 1961 (2), R. Pirling 1966 (3), U. Friedhoff 1991 (4), R. Gottschalk 2015 (5)

Lkr. Düren, huta szkła 132, grób 175 (Ryc. 6:1)[42], Kolonii-Neußer Straße (Ryc. 6:2)[43] oraz Krefeld-Gellep, Lkr. Krefeld, grób 1233 (Ryc. 6:3)[44], które cechują podobnej wielkości żłobiny. Jedyna znana mi czarka zbliżonego kształtu i ornamentu, pochodząca spoza granic Imperium odkryta została w grobie germańskiej „księżniczki" w Haßleben, Lkr. Sömmerda, grób 8 (Ryc. 6:6), datowanym na fazę C_2[45]. Ma ona jednak wąskie bruzdy, a wylew podkreślony jest horyzontalnymi rowkami. Ostatnio zresztą bywa ona wiązana z pochodzącymi z I wieku n.e. żeberkowatymi miseczkami zdobionymi wtapianymi nitkami, typu Isings 17[46]. Naczynia o pionowo prążkowanych korpusach mogły być wyrabiane też w późnorzymskiej (fazy C_2–C_3) pracowni szklarskiej w położonej nad Dniestrem miejscowości

[42] R. Gottschalk 2015, 304, tab. 35:5.

[43] F. Fremersdorf 1961, 67, tabl. 112.

[44] R. Pirling 1966, tabl. 107:2.

[45] W. Schulz 1933, 11, tabl. 20:1a.b. Por. J. Bemmann 2014, 185–205.

[46] S. Dušek *et alii* 2017, 112; por. C. Isings 1957, 35–36.

Komarìv/Комарів, obw. czerniowiecki. Wskazują na to znalezione tam gliniane formy[47]. Niestety, tak zdobione gotowe produkty znane są tam tylko z kilku fragmentów, co uniemożliwia ewentualne studia porównawcze. Niewykluczone też, że formy te wykorzystywano do wstępnego kształtowania naczyń zdobionych tzw. wzorem optycznym[48].

Powyższy przegląd naczyń wskazuje, że najróżniejsze, wykonane w formach miski lub czarki zdobione pionowymi żłobinami produkowane były przez długi czas i w różnych miejscach. Stąd też, z uwagi na brak możliwości jednoznacznego odtworzenia kształtu naczynia z Błonia, nie jest możliwe pewne wskazanie ani miejsca, ani czasu jego wykonania, a tym samym określenie kierunku jego napływu. Najbliższe (ale niebezpośrednie!) analogie sugerują, że mogło ono być produktem jednej z późnorzymskich (czwartowiecznych) pracowni szklarskich działających nad dolnym Renem. Takiej interpretacji nie przeczy chronologia pozostałych przedmiotów odkrytych w grobie 1, których nie sposób datować precyzyjniej niż w obrębie faz C–D.

Wszystko to pozwala datować grób 1 z Błonia nie wcześniej niż na fazę C_2, a najpewniej w przedziale faz C_2–D.

Grób 4 (Ryc. 7)

Odkryty na głęb. ok. 20 cm, zniszczony przez orkę. Zarys jamy niewidoczny, zachowała się część przydenna popielnicy (3), wewnątrz której przepalone kości, fragmenty dwóch mniejszych naczyń glinianych i bryłka stopionego szkła (1). W promieniu ok. 25 cm od popielnicy rozwleczone przez orkę przepalone kości, fragment paciorka szklanego (2), ułamek przedmiotu z żelaza (3) i przęślik (4).

Inwentarz: 1. *Stopione szkło* (zaginęło). **2.** *Fragment paciorka koloru złotego* (zaginął). **3.** Mały, skorodowany fragment przedmiotu żelaznego. **4.** Dwustożkowy przęślik gliniany; powierzchnia gładka, barwy ciemnoszarej i szarej. Średn. 3,9 cm, wys. 2,7 cm (Ryc. 7:1). **5.** Fragmenty dwustożkowego naczynia glinianego; dno płaskie; powierzchnia od dna do załomu brzuśca chropowacona, powyżej załomu gładka, barwy ciemnobrązowo-szarej. Średn. brzuśca ok. 22 cm, dna 11,5 cm (Ryc. 7:2). **6.** Fragmenty przepalonej miseczki glinianej; wylew niewyodrębniony, lekko wychylony; brzusiec dwustożkowaty, o słabo zaznaczonym załomie w ⅔ wysokości; dno płaskie; powierzchnia zniszczona, barwy szarej. Średn. wylewu 11 cm, brzuśca ok. 11,5 cm, dna ok. 6 cm, wys. 7 cm (Ryc. 7:3). **7.** Fragmenty przepalonej miseczki glinianej na pustej od wewnątrz, niskiej nóżce; wylew niewyodrębniony, lekko wychylony; brzusiec wyraźnie dwustożkowaty o załomie w ok. ⅔ wysokości, na załomie zdobiony rzędem dołków paznokciowych przedzielonym małym guzkiem; powierzchnia w dolnej partii brzuśca chropowacona, powyżej załomu i na nóżce gładka, barwy ceglastej i szarej. Średn. wylewu 10–11 cm, brzuśca 11,5 cm, wys. zach. 6 cm (Ryc. 7:4).

Antropologia: dziecko, *infans* I.

Uwaga: W dzienniku badań brak informacji o fragmencie przedmiotu z żelaza (2). Na metryczce zabytku zapis: *Wykop IV, grób 4, z ziemi ornej wokół grobu, na wys. -20 cm, fragment paciorka koloru złotego i fragment metalu*.

Naczynie pełniące rolę popielnicy (5) to dwustożkowaty okaz o chropowaconej dolnej partii brzuśca i gładkiej powierzchni nad załomem. Niewielka liczba zachowanych fragmentów uniemożliwia pewne odtworzeniu jego kształtu. Przypuszczalnie był to garnek nawiązujący do form grupy V według T. Liany[49]. Zbliżone okazy pojawiają się w młodszym odcinku fazy B2[50], a powszechniejsze stają się w młodszym okresie wpływów rzymskich, kiedy to często wykorzystywane były jako popielnice, jak np. w Brzeźcach, pow. białobrzeski, stan. 2, groby 2, 6, 7, 22 i 23 [51], Koninie, pow. Konin, grób 128[52], Spicymierzu, pow. poddębicki, grób 104[53], czy Żdżarowie, grób 201[54].

Miseczka na pustej od wewnątrz nóżce (7) nawiązuje do form typu II/3 Liany[55], tj. dwustożkowatych okazów bez szyjki, z silnie zaznaczonym załomem brzuśca. Naczynia tego kształtu są charakterystyczne głównie dla inwentarzy grobowych ze schyłku wczesnego i młodszego okresu wpływów rzymskich[56]. Cechą specyficzną miski z Błonia jest jej ornament: horyzontalny pas dołków paznokciowych przedzielony małym, płaskim guzkiem umieszczonym tuż pod załomem brzuśca. Dołki zrobione paznokciem to jeden z popularniejszych motywów zdobniczych naczyń glinianych o chropowatej lub szorstkiej powierzchni, spotykanych na stanowiskach kultury przeworskiej leżących na zachód od Wisły[57]. Występują one w różnych układach, zazwyczaj mniej lub bardziej regularnych pasmach poniżej załomu brzuśca lub w rzędzie na załomie. Ten ostatni motyw, podobnie jak w wypadku naczynia z Błonia, rozdziela niekiedy dolną, chropowaconą część naczynia od górnej o gładkiej powierzchni, jak np. w Czarnocinie, pow. piotrkowski, grób 15[58], Gosławicach (Opolu-Gosławicach), pow. Opole, stan. 2[59], Spicymierzu, grób 256[60], czy Ludwinowie, pow. włocławski, obiekt 4338/4412[61]. Ornament dołków paznokciowych w kulturze przeworskiej spotykany jest przez cały okres wpływów rzymskich, przy czym najbardziej popularny był u schyłku wczesnego i w młodszym okresie wpływów rzymskich[62]. Znacznie rzadziej na naczyniach przeworskich znajdujemy dekorację plastyczną w formie guzków umieszczonych w okolicach załomu brzuśca[63], a wyjątkowo kompozycje guzków i dołków paznokciowych, jak np. w Izdebnie Kościelnym, obiekt D23[64],

[47] O. Rumânceva 2014, 185–187, ryc. 2, 3; O. Rumyantseva, C. Belikov 2017, 258–259.

[48] Zob. E.M. Stern 2010, 26–27; O. Rumânceva 2014, 185.

[49] T. Liana 1970, 439, tabl. II:19.20.

[50] T. Liana 1970, 439; H. Machajewski 2016, 229.

[51] T. Liana 1970, 439; H. Machajewski 2016, 229.

[52] B. Kostrzewski 1947, 252, ryc. 100:1.

[53] A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, 159, 201, tabl. XV:1.

[54] Z. Nowakowski 2003, 305, tabl. LII/201:1.

[55] T. Liana 1970, 439.

[56] Zob. np. B. Balke 1977, 194–195; M. Dzięgielewska, M. Kulczyńska 2008, 66–67; W. Bender, T. Dąbrowska 2012, 199.

[57] K. Godłowski 1977, 159–160; J. Rodzińska-Nowak 2006, 163.

[58] M. Mączyńska, M. Jagusiak 2002, 357, tabl. V/15:1.

[59] K. Godłowski 1977, 127, tabl. XVI:11.

[60] A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, 180, 205, tabl. XXX:7.

[61] I. Marchelak *et alii* 2017a, 245; 2017b, tabl. 243:6.

[62] Zob. J. Rodzińska-Nowak 2006, 163.

[63] Por. K. Godłowski 1977, 163; Z. Nowakowski 2003, 308; J. Rodzińska-Nowak 2006, 163; H. Machajewski 2016, 232.

[64] H. Machajewski 2016, 232, tabl. 52:1.

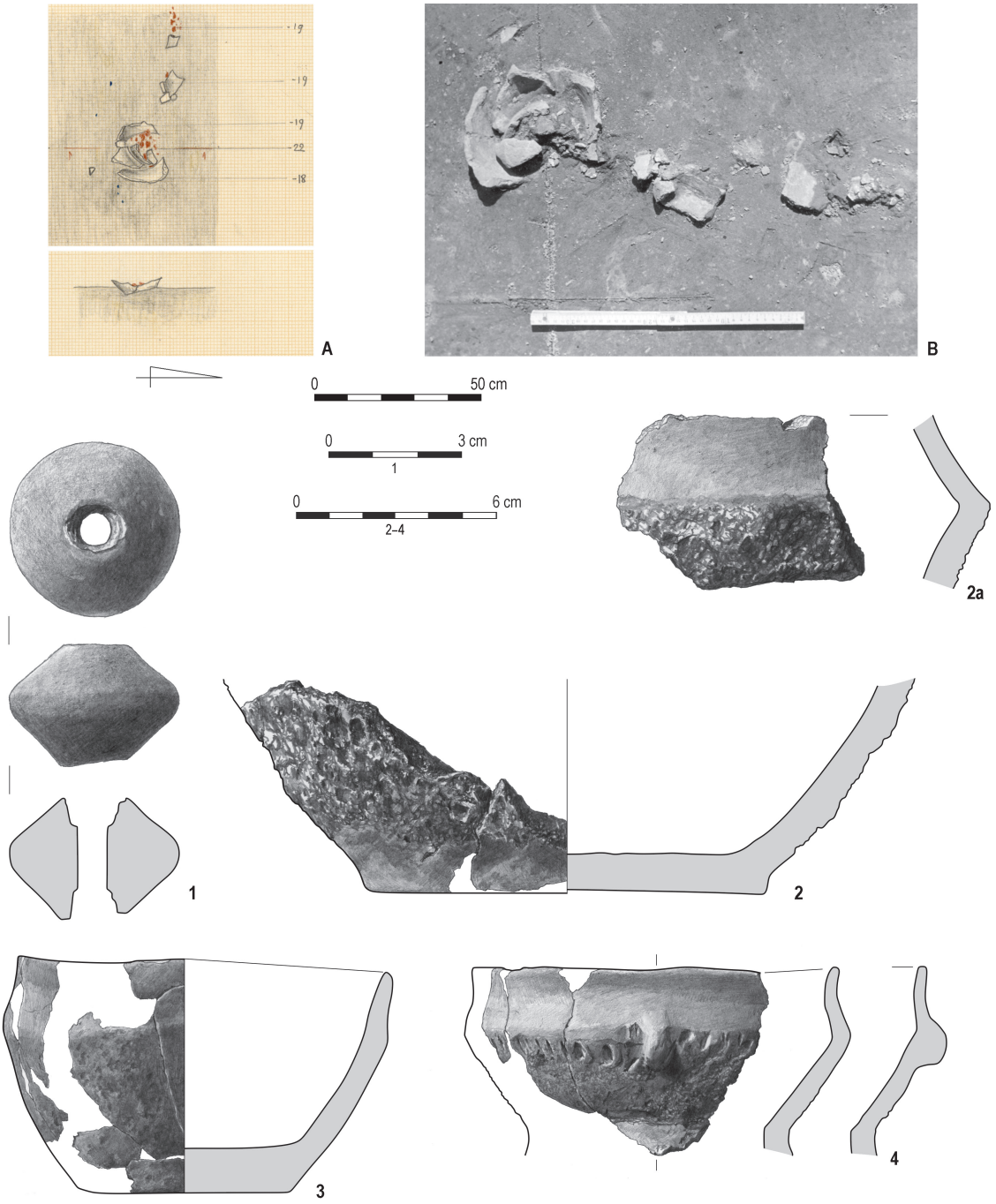

Ryc. 7. B ł o n i e, pow. warszawski zachodni, stan. AZP 57-62/17. Polowa dokumentacja rysunkowa i fotograficzna (A, B) i inwentarz (1–4) grobu 4. 1–4 – glina. Rys.: S. Woyda (A), P. Holub (1–4). Fot.: S. Woyda (B)

Fig. 7. B ł o n i e, Warszawa West County, site AZP 57-62/17. Field drawings and photos (A, B), an equipment (1–4) of grave 4. 1–4 – clay. Drawing: S. Woyda (A), P. Holub (1–4). Photo: S. Woyda (B)

czy Spicymierzu, groby 246 i 256[65]. Zdobienie glinianymi naczyń guzkami pojawia się na terenach kultury przeworskiej sporadycznie we wczesnym okresie wpływów rzymskich, a popularne staje w młodszym okresie wpływów rzymskich[66].

Druga miska (6) to naczynie o dość łagodnie profilowanym korpusie i wysoko umieszczonym, słabo zaznaczonym załomie brzuśca. Podobne formy różnych rozmiarów spotykane są dość powszechnie na stanowiskach kultury przeworskiej, najczęściej w młodszym okresie wpływów rzymskich, jak np. w Izdebnie Kościelnym, obiekty Q685 i C989[67], Korzeniu Rządowym, groby 19/20 i 39c[68].

Podsumowując, omówiony wyżej inwentarz ceramiczny grobu 4 tworzą naczynia pojawiające się w materiałach kultu-

[65] A. Kietlińska, T. Dąbrowska 1963, 178, 180, tabl. XXXII:21, XXXV:7.

[66] K. Godłowski 1977, 163; H. Machajewski 2016, 232.

[67] H. Machajewski 2016, 223, tabl. 73:1, 75:6.

[68] A. Kempisty 1968, 325, 330, tabl. XIII:4; XXVIII:19.

ry przeworskiej w fazie B_2, ale najczęściej występujące dopiero w młodszym okresie wpływów rzymskich. Wydaje się, że z tym późniejszym odcinkiem należy też wiązać zespół Błonia.

* * *

Zaprezentowane materiały zabytkowe pozwalają wiązać odkryte w Błoniu groby z późnorzymskim (tj. faz C–D) horyzontem osadniczym ludności kultury przeworskiej. Oba obiekty zawierały pochówki popielnicowe (grób 4 przypuszczalnie). Brak bliższych danych (grób 1) bądź stopień zniszczenia (grób 4) uniemożliwiają określenie rozmiaru oraz kształtu jam grobowych, jak i charakteru ich wypełnisk. Mały zakres prowadzonych badań wyklucza też określenie pierwotnej wielkości nekropoli. Brak w humusie i warstwie kulturowej przedmiotów, które można byłoby jednoznacznie wiązać z cmentarzyskiem, np. przepalonej ceramiki czy zabytków metalowych lub szklanych noszących ślady działania ognia, jak i brak grobów w wykopach 2 i 3 sugerują raczej niewielkie rozmiary nekropoli. Trzeba mieć jednak na uwadze, że podwórze gospodarstwa znajdowało się na kulminacji wyniesienia i zostało wyrównane – powierzchnia gruntu, gdzie znajdowały się groby kultury przeworskiej, została obniżona o kilkanaście, jeśli nie kilkadziesiąt centymetrów[69]. Kwestię rozmiarów cmentarzyska mogłyby rozstrzygnąć nowe badania terenowe, jednak obszar położony w bezpośrednim sąsiedztwie odkrytych grobów jest dla takich prac niedostępny (zabudowany lub zabrukowany).

Cmentarzysku w Błoniu towarzyszyła funkcjonująca zapewne w tym samym czasie osada na stan. AZP 57-63/1 (Ryc. 1), znajdująca się ok. 500 m na wschód od nekropoli. Podczas badań powierzchniowych w 2015 roku na jej powierzchni znaleziono m.in. wykonaną ze stopu miedzi zapinkę typu Almgren 162 (Ryc. 8) oraz liczne fragmenty ceramiki robionej na kole garncarskim[70]. Czy w tym czasie zamieszkana była też osada na stan. AZP 57-63/17, w granicach której znajdowało się cmentarzysko – nie wiadomo.

Kwestia położenia stanowisk sepulkralnych w sąsiedztwie osadniczych na obszarze wschodniej części Równiny Łowicko-Błońskiej wymaga szerokiego omówienia i pogłębionych studiów, stąd też poczynione niżej uwagi mają charakter wstępnych obserwacji, którymi chciałbym jedynie zarysować problem. Cmentarzysko w Błoniu położone jest w obrębie rozległego skupienia osadniczego ludności kultury przeworskiej zwanego Mazowieckim Centrum Metalurgicznym[71]. Składa się nań skupisko blisko 240 stanowisk z młodszego okresu przedrzymskiego, okresu wpływów rzymskich i początków okresu wędrówek ludów, w granicach którego zarejestrowano ślady masowej produkcji żelaza. Odkrycie tego rozległego ośrodka hutniczego z oczywistych względów ukierunkowało na dziesięciolecia badania wykopaliskowe i gabinetowe nad osadnictwem kultury przeworskiej na tym terenie. Dominującym aspektem badań stała się problematyka produkcji żelaza, która inne zagadnienia zepchnęła na dalszy plan. Z taką sytuacją mamy do czynienia w wypadku stanowisk sepulkralnych, których obecność była marginalizowana, albo w ogóle pomijana w rozważaniach[72], co zaowocowało opinią o braku większych cmentarzysk w regionie. Podkreślano, że stanowiska sepulkralne liczniej występują dopiero w okolicach Warszawy[73] bądź nad Bzurą[74]. Mała liczba nekropoli, ich niewielkie rozmiary, jak również fakt, że w pewnych rejonach Mazowieckiego Centrum Metalurgicznego cmentarzysk nie zarejestrowano w ogóle, przy braku opracowań materiałów osadniczych niezwiązanych bezpośrednio z hutnictwem, dała asumpt do tezy o wyizolowaniu produkcji hutniczej od zaplecza osadniczego, które to lokowane bywa najczęściej w obrębie skupień osadniczych nad dolną i środkową Bzurą[75]. Z terenów Mazowieckiego Centrum Metalurgicznego i jego bezpośredniego zaplecza znanych jest jednak kilkanaście cmentarzysk, w tym tak rozległe obiekty, jak nekropola w Starych Babicach, pow. warszawski zachodni, gdzie odkryto co najmniej 140 grobów ludności kultury przeworskiej[76], datowanych od młodszego okresu przedrzymskiego po początki okresu wędrówek ludów, czyli obejmujących prawdopodobne cały cykl rozwojowy tego ugrupowania kulturowego[77]. Większość z tutejszych cmentarzysk to – niestety – obiekty rozpoznane na bardzo niewielką skalę lub w ogóle niebadane, a często też mocno zniszczone, np.: cmentarzyska w Lesznie, pow. warszawski zachodni[78], Zaborowie, pow. warszawski zachodni[79], Brwinowie, pow. pruszkowski[80], dwie nekropole w Grodzisku Mazowieckim, pow. grodziski[81], Żukowie[82], Izdebnie Kościelnym[83], Osinach[84], czy cmentarzyska kurhanowe w okolicach Jaktorowa[85], wszystkie pow. grodziski. Kilka kolejnych stanowisk interpretowanych jako cmentarzyska znanych jest też z badań powierzchniowych lub odkryć przypadkowych[86]. Nekropole znane są więc z niemal wszystkich mikroregionów osadniczych w obrębie Mazowieckiego Centrum Metalurgicznego.

[69] W dzienniku badań S. Woyda napisał, iż poziom podwórza obniżono o około 10 cm. Pochówki nowożytne zarejestrowane na głębokości ok. 25–30 cm od poziomu gruntu, sugerują jednak większy zakres prac ziemnych.

[70] Badania prowadzone były przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie, przy udziale pracowników MSHM i Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie. Materiały z tych badań znajdują się w zbiorach MSHM.

[71] S. Woyda 1977; 2002; 2005; S. Orzechowski 2013, 215–216.

[72] Por. S. Woyda 2002; 2005; T. Dąbrowska 2008, 85–86; S. Orzechowski 2013, 179, 215–216.

[73] Np. Warszawa-Wilanów (J. Marciniak 1957).

[74] Np. zespół nekropoli z Sochaczewa, pow. *loco* (A. Cieśliński, W. Nowakowski 2002; T. Dąbrowska 2008, 170–171), czy Żdżarów, pow. sochaczewski (Z. Nowakowski 2003).

[75] Zob. S. Orzechowski 2013, 212–213; tam starsza literatura.

[76] Trzeba podkreślić, że znaczna część nekropoli została zniszczona wskutek prac budowanych.

[77] Badania S. Woydy, A. Kruk i M. Kulisiewicz-Kubielas, zbiory MSHM; por. Inf.Arch. 1975, 152; 1984, 91; 1985, 89; 1986, 87.

[78] „Kurjer Warszawski" 172 z 22.07.1826, 709–710; M. Parczewski 2010, tam starsza literatura.

[79] D. Słowińska, K. Dejtrowska, U. Lund Hansen 2008.

[80] J. Głosik 1975, 425–426, tabl. I–III.

[81] B. Barankiewicz 1959; A. Niewęgłowski 1964, 239, ryc. 13; 1972, 231–232; zob. też L. Sawicki 1948, 89.

[82] A. Brzóska 2011.

[83] H. Machajewski, J. Rozen 2016, 88–93.

[84] Badania i zbiory MSHM.

[85] Inf.Arch. 1969, 190–191; 1970, 119–120.

[86] Np. Pęcice (dawn. *Chlebów*), pow. pruszkowski (L. Sawicki 1948, 95–96 – tu jako *Chojnów*; M. Gozdowski 1952, 182); Tłuste, pow. grodziski (stan. AZP 58-62/2).

Ryc. 8. Błonie, pow. warszawski zachodni, stan. 57-63/1. Zapinka ze stopu miedzi. Fot.: M. Woźniak
Fig. 8. Błonie, Warszawa West County, site 57-63/1. Brooch made of copper alloy. Photo: M. Woźniak

Duża część z nich, mimo bardzo słabego stanu rozpoznania, dostarczyła tak interesujących przedmiotów, jak szklane bądź metalowe naczynia rzymskie, np. kocioł Eggers 40 z Grodziska Mazowieckiego (tzw. ulica Chrzanowska 1), pow. grodziski, grób 2 z 1959 roku[87], malowany puchar szklany z Zaborowa, grób 1[88] czy szklany kielich zdobiony nakładanymi nitkami z Tłustego, stan. stan. AZP 58-62/2[89]. Opracowanie materiałów z cmentarzysk będzie miało podstawowe znaczenie dla studiów m.in. nad strukturą społeczną, chronologią czy też powiązaniami miejscowej populacji. Wskazane jest również rozpoczęcie nowoczesnych prac wykopaliskowych zorientowanych na rozpoznanie w szerszym zakresie wytypowanych stanowisk.

Cmentarzysko w Błoniu wiąże się z jeszcze jednym aspektem badań, wymagającym kilku słów komentarza, jakim jest charakter lokalnego osadnictwa kultury przeworskiej w fazach C i D. W świetle obowiązujących ustaleń w początkach młodszego okresu wpływów rzymskich miejscowe struktury osadnicze uległy reorganizacji i swoistemu regresowi. Wiązane jest to z załamaniem czy też wygaszeniem masowej produkcji żelaza w tym regionie. Część wielkich osad miała w tym czasie zakończyć działalność, inne znacznie ograniczyć produkcję hutniczą. Nowe stanowiska o późnorzymskiej metryce miały być wyraźne mniejsze od wielkich osad hutniczych i zakładane na terenach dotychczas niezamieszkanych[90]. Teza o kryzysie jest jednak rezultatem postrzegania miejscowego osadnictwa przez pryzmat aktywności hutniczej. Badania archeologiczne prowadzone w latach 70.–90. ubiegłego stulecia, zasadniczo ograniczały się do rozpoznania stref produkcyjnych stanowisk[91] i nie obejmowały tzw. części mieszkalnej, gdzie rozmieszczone były domostwa, budynki gospodarcze, etc. Wyjątkiem były długotrwałe prace wykopaliskowe na osadzie w Biskupicach, stan. AZP 58-63/5, ale ich wyniki nie są opracowane, zaś odkryty materiał wykorzystywany był w studiach wybiórczo. Rezultaty nowszych badań archeologicznych tylko częściowo potwierdzają ustalenia S. Woydy, np. osady w Tłustem, pow. grodziski, stan. AZP 58-62/3[92] i Brwinowie, pow. pruszkowski, stan. AZP 58-63/11[93], prawdopodobnie rzeczywiście zostały opuszczone w początkach młodszego okresu wpływów rzymskich. Z drugiej strony, lepiej rozpoznane stanowiska założone u schyłku wczesnego okresu wpływów rzymskich w fazie C nie zdradzają oznak kryzysu osadnictwa, jednak obiekty te mają inny charakter. Warto tu wymienić choćby rozległe, bogate, także w importy rzymskie, osady z Izdebna Kościelnego[94] czy Kraśniczej Woli[95], obie pow. grodziski[96]. Na załamanie osadnictwa w fazach C–D nie wskazują też rezultaty badań powierzchniowych, choć w tym wypadku trzeba mieć na uwadze specyfikę materiału. Nie można ich jednak pominąć, bowiem to one są podstawą ustaleń odnośnie struktury i zasięgu skupienia osadniczego zwanego Mazowieckim Centrum Metalurgicznym. Przykładem może być tu arkusz AZP 58-63, leżący w centrum ośrodka metalurgicznego, gdzie na 48 stanowisk kultury przeworskiej aż 15 wiązanych jest z również z osadnictwem z faz C–D. Wśród nich są tak rozległe obiekty jak osady w Biskupicach, stan. AZP 58-63/7, Milanówku, pow. grodziski, stan. AZP 58-63/18, czy Rokitnie, pow. warszawski zachodni, stan. AZP 58-63/25, gdzie materiały określone jako późnorzymskie w ogóle przeważają. Kluczowe znaczenie dla zrozumienia istoty przemian gospodarczych i osadniczych miejscowej populacji będzie miała analiza materiałów ze wspomnianych wyżej Biskupic, stan. AZP 58-63/5. Już tylko pobieżna ich ocena wskazuje na ciągłość użytkowania stanowiska co najmniej od fazy A_2 po wczesny odcinek okresu wędrówek ludów, z wyraźnym późnorzymskim horyzontem osadniczym (liczne naczynia robione na kole garncarskim).

Przywołane wyżej zagadnienia potwierdzają konieczność rozpoczęcia zaawansowanych prac mających na celu opublikowanie wyników badań archeologicznych prowadzonych na zachodnim Mazowszu. Brak opracowań większości rozpoznanych wykopaliskowo stanowisk powoduje, iż nie jest możliwa próba dokładniejszego opisania charakteru lokalnego osadnictwa kultury przeworskiej. W rezultacie jest ono postrzegane

[87] Zbiory MSHM; por. A. Niewęgłowski 1972, 232; J. Wielowiejski 1986, 263.
[88] D. Słowińska, K. Dejtrowska, U. Lund Hansen 2008, 128, ryc. 5–8.
[89] Karta AZP; fotografia w archiwum MSHM.
[90] S. Woyda 2002, 121.
[91] Np. w Brwinowie i Pęcinach, pow. pruszkowski, czy Milanówku-Falęcinie, pow. grodziski.
[92] A. Waluś 1979; K. Danys-Lasek *et alii* 2011.
[93] S. Woyda 2002, tab. 1 i zbiory MSHM; A. Trzop-Szczypiorska, R. Karasiewicz-Szczypiorski 2018, 52.
[94] H. Machajewski 2016, 248–255.
[95] Badania i zbiory MSHM; zob. Inf.Arch. 1996, 169–170.
[96] Stanowiska te znajdują się na krawędzi albo tuż poza zakreśloną przez S. Woydę granicą Mazowieckiego Centrum Metalurgicznego. Pomijając kompleks osad w Konotopie, pow. warszawski zachodni (H. Machajewski 2012; 2014), są to jednak jedyne obiekty, na podstawie których można wyciągać jakiekolwiek wnioski na temat lokalnego osadnictwa z faz C i D. Ich skrajna lokalizacja jest jednak pozorna i wynika ze stanu badań. Stanowiska zarejestrowane na początku XXI wieku na terenach bezpośrednio na zachód od granic ośrodka hutniczego mają bowiem podobny charakter (obecność żużla żelaznego!) do tych rejestrowanych w jego obrębie. Nie były one uwzględniane w studiach, bowiem w latach 80. zeszłego stulecia znajdowały się w innym województwie (skierniewickim) i nie były objęte „warszawskim" programem badań powierzchniowych, na podstawie których wytyczono granice Centrum Metalurgicznego.

niemal wyłącznie w kontekście aktywności hutniczej[97]. Metalurgia żelaza musiała stanowić istotny – ale niekoniecznie jedyny – czynnik rozwoju miejscowej populacji. Jest to o tyle istotne, że zarówno geneza tej aktywności i przyczyny jej wygaszenia, jak i tak podstawowe kwestie, jak ramy czasowych tegoż zjawiska, wciąż pozostają w sferze dociekań[98].

Marcin Woźniak
Muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego im. S. Woydy
plac Jana Pawła II 2
PL 05-800 Pruszków
marcin.wozniak@yahoo.pl
https://orcid.org/0000-0003-0488-8935

Received: 11.03.2019 / Reviewed: 5.11.2019 / Accepted: 24.11.2019

LITERATURA

Almgren, O. 1923: *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig[2].

Balke, B. 1977: *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Brzeźcach, pow. Białobrzegi (stanowisko 2)*, WA XLI/2 (1976), 155–209.

Barankiewicz, B. 1959: *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Grodzisku* Mazowieckim, MS V, 191–231.

Bemmann, J. 2014: *Mitteldeutschland und das Gallische Sonderreich 260–274 – Eine liebgewonnene These auf dem Prüfstand*, „Kölner Jahrbuch" 47, 179–213.

Bender, W., Dąbrowska, T. 2012: *Materiały ze stan. 1 w Wólce Łasieckiej, gm. Bolimów, pow. skierniewicki*, WA LXIII, 161–225.

Brzóska, A. 2011: *Żuków, woj. mazowieckie. Badania w latach 2007–2008,* „Światowit" VIII (XLIX), fasc. B (2009––2010), 285–286.

Cieśliński, A., Nowakowski, W. 2002: *Zniszczone cmentarzysko kultury przeworskiej w Sochaczewie Karwowie,* [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *Varia barbarica Zenoni Woźniak ab amicis dicata,* Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin, 185–210.

Danys-Lasek, K. *et alii* 2011: K. Danys-Lasek, P. Lasek, T. Morysiński, A. Waluś, *Tłuste, st. II, woj. mazowieckie. Badania w latach 2007–2008,* „Światowit" VIII (XLIX), fasc. B (2009–2010), 269–271.

Dąbrowska, T. 2008: *Młodszy okres przedrzymski na Mazowszu i zachodnim Podlasiu. Zarys kulturowo-chronologiczny,* MSiW VII, 1–246.

Dobrzańska, H. 1990: *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie, część II*, Kraków.

Dzięgielewska, M., Kulczyńska, M. 2008: *Ciebłowice Duże. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in südwestlichen Masowien*, Monumenta Archaeoogica Barbarica XIV, Warszawa.

Dušek, S. *et alii* 2017: S. Dušek, M. Becker, I. Eberhardt, Th. Grasselt, A. Heising, H. Künzel, M. Schlapke, M. Seidel, *CRFB. Deutschland 8, 1: Freistaat Thüringen, Teil 1: Südharzvorland, Saale-Elster-Region, Thüringer Wald*, Wiesbaden.

Fontaine, S., Roussel-Ode, J. 2010: *Vases soufflés-moulés du Haut-Empire trouvés en Narbonaisse,* [w:] Ch. Fontaine-Hodiamont (red.), *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre soufflé-moulé: Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre. Colloque international, Bruxelles – Namur, 17–19 octobre 2008*, Scienta Artis 5, Bruxelles-Brussel, 177–203.

Fremersdorf, F. 1961: *Römisches geformtes Glas in Köln,* Die Denkmäler des römischen Köln VI, Köln.

Friedhoff, U. 1991: *Der römische Friedhof an der Jakobstraße zu Köln*, Kölner Forschungen 3, Köln.

Fünfschilling, S. 2015: *Die römischen Gläser aus Augst und Kaiseraugst. Kommentierter Formenkatalog und ausgewählte Neufunde 1981–2001 aus Augusta Raurica. Text und Formenkatalog,* Forschungen in Augst 51, Augst.

Gaitzsch, W. *et alii* 2003: W. Gaitzsch, A.-B. Follmann-Schulz, K.H. Wedepohl, G. Hartmann, U. Tegtmeier, *Spätrömische Glashütten im Hambacher Forst – Produktionsort der ECVA-Fasskrüge*, BJahr. 200 (2000), 83–241.

Głosik, J. 1975*: Katalog materiałów wykopaliskowych Pogotowia Archeologicznego za lata 1963–1970*, MSiW III, 423–470.

Godłowski, K. 1977: *Materiały do poznania kultury przeworskiej na Górnym Śląsku (część II)*, MSiW IV, 7–237.

Godłowski, K. 1992: *Zmiany w uzbrojeniu ludności kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich,* [w:] M. Głosek *et alii* (red.), *Arma et ollae. Studia dedykowane Profesorowi Andrzejowi Nadolskiemu w 70 rocznicę urodzin i 45 rocznicę pracy naukowej. Sesja naukowa, Łódź, 7–8 maja 1992 r.*, Łódź, 71–88.

Gottschalk, R. 2015: *Spätrömische Gräber im Umland von Köln*, Rheinische Ausgrabungen 71, Darmstadt.

Gozdowski, M. 1952: *Nowe znaleziska importów rzymskich na Mazowszu*, SprPMA IV/3–4 (1951), 179–182.

Isings, C. 1957: *Roman Glass from Dated finds*, Archaeologica Traiectina 2*,* Groningen.

Janiszewska, A., Łaszkiewicz, T. 1994: *Wola Piekarska 2 – z badań nad ceramiką siwą w Wielkopolsce*, [w:] J. Gurba, A. Kokowski (red.), *Kultura Przeworska, materiały z konferencji, tom I*, Lubelskie Materiały Archeologiczne VIII/1, Lublin, 263–280.

Jakubczyk, I. 2018: *CRFB. Polen 3: Mittelpolen*, Kraków.

Jurkiewicz, B. 2010: *Ceramika rzemieślnicza ze stanowiska nr 40 w Jankowie, gm. Piątek, woj. łódzkie – przyczynek do datowania,* [w:] H. Machajewski, B. Jurkiewicz (red.), *Ceramika rzemieślnicza jako źródło do badań nad zróżnicowaniem garncarstwa kultury przeworskiej,* Pułtusk, 251–265.

Kaczanowski, P. 2017: *CRFB. Polen 2: Kleinpolen*, Kraków.

Kieferling, G. 1994: *Bemerkungen zu Äxten der römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im*

[97] S. Woyda 2002; 2005.

[98] Por. S. Woyda 2005, 158–161; S. Orzechowski 2013, 177, 185, 220, 224.

mitteleuropäischen Barbaricum, [w:] C. von Carnap-Bornheim (red.), *Beiträge zu römischer und barbarischer Bewaffnung in der ersten vier nachchristlichen Jahrhunderten. Akten des 2. internationalen Kolloquiums in Marburg a.d. Lahn, 20. bis 24. Februar 1994,* Veröffentlichungen des Vorgeschichtlichen Seminars Marburg, Sd.-Bd. 8, Lublin/Marburg, 335–356.

Kontny, B. 2006: *Powracający temat. Głos w sprawie odkrycia z Żarnowca,* [w:] W. Nowakowski *et alii* (red.), *Goci i ich sąsiedzi na Pomorzu. Materiały z konferencji „Goci na Pomorzu Środkowym", Koszalin 28–29 października 2005*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne, Seria A: Studia Archaeologica Pomeranica, tom II, Koszalin, 101–118.

Kontny, B. 2018: *Topory w kulturach bogaczewskiej i sudowskiej,* [w:] S. Wadyl, M. Karczewski, M. Hoffmann (red.), *Materiały do Archeologii Warmii i Mazur, tom 2*, Warszawa-Białystok-Olsztyn, 69–97.

Kontny, B., Nowakiewicz, T., Rzeszotarska-Nowakiewicz, A. 2016: *Analiza archeologiczna znalezisk z lubanowskiego jeziora / An Archeological Analysis of the Finds from the Lake in Lubanowo,* [w:] T. Nowakiewicz (red.), *Starożytne miejsce ofiarne w jeziorze w Lubanowie (d. Herrn-See) na Pomorzu Zachodnim / Ancient Sacrificial Place in the Lake in Lubanowo (former Herrn-See) in West Pomerania,* Warszawa, 236–280.

Kempisty, A. 1968: *Cmentarzysko ciałopalne z późnego okresu rzymskiego w miejscowości Korzeń, pow. Gostynin,* MS XI, 303–415.

Kietlińska, A., Dąbrowska, T 1963: *Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich we wsi Spicymierz, pow. Turek,* MS IX, 143–254.

Kostrzewski, B. 1947: *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Koninie (woj. poznańskie),* PArch VII/2, 192–294.

Kostrzewski, B. 1956: *Cmentarzyska z okresu rzymskiego w Czaczu i w Kokorzynie w pow. kościańskim i w Pięczkowie w pow. średzkim*, FAP VI (1955) 65–103.

Lazar, I. 2003: *Rimsko steklo Slovenije / The Roman Glass of Slovenia*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 7, Ljubljana.

Liana, T. 1970: *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA XXXV/4, 429–491.

Machajewski, H. 2012: *Grzebień znaleziony w studni ludności kultury przeworskiej z miejscowości Konotopa na Mazowszu*, „Folia Praehistorica Posnaniensia" XVII, 275––285.

Machajewski, H. 2014: *Zagroda na osadzie ludności kultury przeworskiej w miejscowości Konotopa, pow. warszawski zachodni*, [w:] J. Andrzejowski (red.), *In medio Poloniae barbaricae. Agnieszka Urbaniak in memoriam*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina III, Warszawa, 115–124.

Machajewski, H. 2016: *Osada ludności kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów,* [w:] S. Domaradzka *et alii* (red.), *Wielokulturowe stanowisko I w miejscowości Izdebno Kościelne, gmina Grodzisk Mazowiecki. Źródła archeologiczne z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A2, odcinek mazowiecki,* Via Archaeologica Masoviensis, Światowit Suppl. Series M 1, Warszawa, 207–350.

Machajewski, H., Jurkiewicz, B. 2006: *Osadnictwo kultury przeworskiej z przełomu er oraz z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów,* [w:] L. Czerniak, J. Gąssowski (red.), *Osada wielokulturowa w Jankowie, gmina Piątek, woj. łódzkie*, Via Archaeologica Pultuskiensis 1, Pułtusk, 109–218.

Machajewski, H., Rozen, J. 2016: *Osada kultury jastorfskiej i cmentarzysko kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego,* [w:] S. Domaradzka *et alii* (red.), *Wielokulturowe stanowisko I w miejscowości Izdebno Kościelne, gmina Grodzisk Mazowiecki. Źródła archeologiczne z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A2, odcinek mazowiecki,* Via Archaeologica Masoviensis, Światowit Suppl. Series M 1, Warszawa, 45–206.

Marchelak, I. *et alii* 2017a: I. Marchelak, A. Niechrylewska, I. Nowak, P. Papiernik, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 3 w Ludwinowie, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (trasa autostrady A-1)*, Via Archaeologica Lodziensis 7/1, Łódź.

Marchelak, I. *et alii* 2017b: I. Marchelak, A. Niechrylewska, I. Nowak, P. Papiernik, *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 3 w Ludwinowie, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (trasa autostrady A-1)*, Via Archaeologica Lodziensis 7/2, Łódź.

Marciniak, J. 1957: *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie koło Warszawy,* MS II, 7– 174.

Mączyńska, M., Jagusiak, M. 2002: *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Czarnocinie, pow. Piotrków Trybunalski, stan. 1*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *Varia barbarica Zenoni Woźniak ab amicis dicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin, 353–374.

Niewęgłowski, A. 1965: *Ogólne wyniki i problematyka badań stanowisk z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w okolicach Garwolina,* WA XXX/3–4 (1964), 239–245.

Niewęgłowski, A. 1972: *Mazowsze na przełomie er – przemiany społeczno-demograficzne i gospodarcze,* Wrocław.

Nowakowski, W. 2001: *CRFB. Polen 1: Masuren*, Warszawa.

Nowakowski, Z. 2003: *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Żdżarowie, pow. sochaczewski*, WA LVI (2002–2003), 283–379.

Nowoszewski, R. 2005: (red.) *Błonie na dawnej fotografii*, Błonie[3].

Orzechowski, S. 2013: *Region żelaza. Centra hutnicze kultury przeworskiej*, Kielce.

Parczewski, M. 2010: *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w miejscowości Leszno, pow. Warszawa-Zachód,* [w:] A. Urbaniak *et alii* (red.), *Terra barbarica. Studia ofiarowane Magdalenie Mączyńskiej w 65. rocznicę urodzin*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina II, Łódź-Warszawa, 433–437.

Pirling, R. 1966: *Das römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld-Gellep*, tom 2: *Katalog und Tafeln*, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit B/2 = Die fränkischen Altertümer des Rheinlandes 2/2, Berlin-Stuttgart.

Pirling, R., Siepen, M. 2006: *Die Funde aus den römischen*

Gräbern von Krefeld-Gellep. Katalog der Gräber 6348––6361, Germanische Denkmäler der Völkerwanderungszeit B = Die fränkischen Altertümer des Rheinlandes 20, Stuttgart.

Rodzińska-Nowak, J. 2006: *Jakuszowice, stanowisko 2. Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego i późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów,* ZNUJ, Prace Archeologiczne 61, Kraków.

Rumânceva, O.S. (Румянцева, О.С.) 2014: *Stekol'naâ masterskaâ v Komarove: harakter i osobennosti proizvodstvennogo kompleksa*, [w:] O. V. Petrauskas, S. A. Gorbanenko (red.), *OIUM 4. Černâhívs'ka kul'tura: pam'âtí V.P. Petrova,* Kiïv, 184–196.

Rumyantseva, O., Belikov, C. 2017: *A Late Roman Glass Workshop at Komarow (Middle Dniestr) and Problem of the Origin of 'Barbarian' Facet Cut Beakers*, [w:] S. Wolf, A. de Pury-Gysel (red.), *Annales du 20e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre. Fribourg/Romont 7–11 septembre 2015,* Romont, 257–264.

Sawicki, L. 1948: *Działalność Wydziału Konserwacji i Badań Zabytków w Terenie w latach 1945–1947,* SprPMA I/1––4 (1945–1947), 85–144.

Schulz, W. 1933: *Das Fürstengrab und das Grabfeld von Hassleben*, [w:] *Das Fürstengrab von Hassleben*, Römisch-Germanische Forschungen 7, Berlin-Leipzig, 1–52.

Siciński, W., Płaza, D.K., Papiernik, P. 2016: *Ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 10 w Kruszynie, pow. Włocławek, woj. kujawsko-pomorskie (trasa autostrady A-1)*, Via Archaeologica Lodziensis 6, Łódź.

Skowron, J. 2006: *Kultury przeworska w dorzeczu środkowej i dolnej Bzury. Monografia osadnictwa*, Poznań.

Słowińska, D., Dejtrowska, K., Lund Hansen, U. 2008: *A Roman Painted Glass Beaker from a Przeworsk Culture Cemetery at Zaborów, Western Mazowsze*, WA LX, 125–159.

Stawiarska, T. 1999: *Naczynia szklane z okresu rzymskiego z terenu Polski. Studium archeologiczno-technologiczne,* Warszawa.

Stern, E.M. 1995: *Roman mold-blown glass: the first through sixth centuries*, Rome.

Stern, E.M. 2010: Audacis plebeia toreumata vitri. *Souffler le verre dans des moules*, [w:] Ch. Fontaine-Hodiamont (red.), *D'Ennion au Val Saint-Lambert. Le verre soufflé-moulé. Actes des 23e Rencontres de l'Association française pour l'Archéologie du Verre. Colloque international, Bruxelles – Namur, 17-19 octobre 2008*, Scienta Artis 5, Bruxelles/Brussel, 25–37.

Thomas, S. 1960: *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit,* AFB 8, 54–215.

Trzop-Szczypiorska, A., Karasiewicz-Szczypiorski, R. 2018: *Domy ze stanowisk kultury przeworskiej na Mazowszu. Kilka przykładów z niepublikowanych badań,* „Światowit" XIII–XIV (LIV–LV), fasc. A/B (2015–2016), 47–71.

Waluś, A. 1979: *Zespół narzędzi kowalskich i rolniczych z okresu wpływów rzymskich z miejscowości Tłuste, gm. Grodzisk Mazowiecki, woj. Warszawa, stan. 1,* SprArch. XXXI, 119–128.

Wiklak, T. 1995: *Osada kultury przeworskiej w Różycach – Starej Wsi, na stanowisku 3, w woj. skierniewickim*, PMMAE 37–38 (1991–1992), 141–196.

Whitehouse, D. 2001: *Roman Glass in the Corning Museum of Glass. Volume II*, Corning-New York.

Wielowiejski, J. 1986: *Die spätkeltischen und römischen Bronzegefäße in Polen*, BerRGK 66 (1985), 123–320.

Woyda, S. 1974: *O pracach nad zdjęciem archeologicznym terenu Mazowsza i Podlasia*, WA XXXIX/1, 44–47.

Woyda, S. 1981: *Archeologiczne Zdjęcie Terenu – ogólne założenia metody w oparciu o doświadczenia mazowieckie*, [w:] M. Konopka (red.), *Zdjęcie Archeologiczne Polski*, Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków B/LXVI, Warszawa, 11–21.

Woyda, S. 1977: *Mazowiecki ośrodek hutnictwa starożytnego (I w. p.n.e. – IV w. n.e.)*, KHKM XXV/4, 471–488.

Woyda, S. 2002: *Mazowieckie Centrum Metalurgiczne z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich,* [w:] S. Orzechowski (red.), *Hutnictwo świętokrzyskie oraz inne centra i ośrodki metalurgii żelaza na ziemiach polskich,* Kielce, 121–154.

Woyda, S. 2005: *Równina Błońska u schyłku doby starożytnej. Centrum metalurgiczne,* [w:] M. Dulinicz (red.), *Problemy przeszłości Mazowsza i Podlasia,* Archeologia Mazowsza i Podlasia, Studia i Materiały III, Warszawa, 129–166.

Woyda, S. 2006: *I niespodziewane i oczekiwane. Odkrycie na Mazowszu pieca garncarskiego do wypalania ceramiki siwej*, „Archeologia Żywa" 4 (2005/2006), 24–32.

ANEKS – ANALIZA ANTROPOLOGICZNA

Grób 1
Masa kości: 326,1 g.
Barwa: popielato-beżowa.
Stopień przepalenia: średni.
Stan zachowania: średni; materiał zdekompletowany, rozdrobniony.
Fragmenty diagnostyczne: kości płaskie ze sklepienia czaszki (dość cienkie, gracylne, szwy obustronnie otwarte); dwie części skaliste kości skroniowych (nieduże, gracylne); trzony kości długich (ściany kanałów jam szpikowych dość cienkie); fragmenty nasad kości długich (nieduże średnice, niezosyfikowane z trzonami), w tym głowa kości udowej (średn. ok. 23,5 mm); fragmenty kręgów (trzony zrośnięte z łukami, niedokostnienia na trzonach); paliczki (małe, niezosyfikowane nasady).
Uwagi: kości mało diagnostyczne, niezosyfikowane; ślady zielonych przebarwień.
Liczba osób: 1.
Płeć: ?
Wiek: *infans II/iuvenis* (10–12 lat).

Grób 4
Masa kości: 5,7 g.
Barwa: popielato-szaro-biała.
Stopień przepalenia: średnio silny.
Stan zachowania: słaby; materiał zdekompletowany.
Fragmenty diagnostyczne: pięć kości płaskich ze sklepienia

czaszki (cienkie ściany, gracylne); trzy trzony kości długich (cienkie ściany kanałów jam szpikowych, małe średnice); dwa fragmenty nasad kości długich, w tym proksymalna kości udowej (małe średnice, widoczne niedokostnienia); fragment trzonu kręgu (gracylny, małe rozmiary).
Uwagi: kości mało diagnostyczne, niezosyfikowane.
Liczba osób: 1.
Płeć: ?
Wiek: *infans I*.

Dr Łukasz Maurycy Stanaszek
Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
ul. Długa 52 «Arsenał»
PL 00-241 Warszawa
stanaszek@pma.pl
https://orcid.org/0000-0003-2743-2922

Relics of a Przeworsk Culture Cemetery in Błonie, Warsaw West County

Summary

In the middle of April 1969, an urn cremation grave from the Roman Period (Fig. 2) was discovered by accident in Błonie, now Warsaw West County (Fig. 1). Several days later, a rescue excavation was carried out in the area of the find, during which four trenches with a total surface area of 130 square metres were opened. Another burial from the Roman Period, two settlement features from the Neolithic and the Late Bronze Age/Early Iron Age, and three modern graves were registered within their limits (Fig. 3). In 1974, 1985, and 2015, fieldwalking surveys took place in the vicinity of the site. The material discovered at this time was interpreted as traces of a multicultural settlement and, in the Roman Period, also a place of iron production. These assumptions were confirmed by excavations that took place in recent years and were prompted by the intense residential development in the area of the site. However, no Przeworsk Culture graves were found during the excavations.

The accidently discovered grave 1 is an urn cremation burial of an individual at the age of *infans* II/*iuvenis*. In addition to burnt bones, an iron axe (Fig. 4:1), fragments of a melted glass vessel (Fig. 5), and pieces of a burnt multilayer antler comb (Fig. 4:2) were found inside the urn. The clay vessel that served as a cinerary urn was made on a potter's wheel (Fig. 4:3). Specimens of similar morphology are known from other Przeworsk Culture sites occupied in the Late Roman Period. The closest analogies, both territorially and stylistically, come from sites located not far from Błonie, on the Middle and Lower Bzura River. The iron axe corresponds to the *Żarnowiec* type. Objects of a similar shape are found in different parts of barbarian Europe, where they are dated within the range of the Late Roman Period. The slender specimen from Błonie, with a rectangular shaft-hole, finds its best parallels in the territory of the Przeworsk Culture in central Poland. It is not easy to date grave 1 based on local artefact forms.

The destroyed glass vessel is the most problematic. The better preserved fragments suggest that it was a mould-blown cup decorated with vertical and fairly shallow grooves (Fig. 5). I am not aware of any such specimen found in the territory of Poland. The most similar vessels are found mainly at Roman cemeteries in the area of present-day Cologne, where they were also most likely made. They are usually dated to the 4th century AD. They are quite diverse – some differ from the specimen from Błonie by having narrower grooves; all have concave bottoms. Out of these specimens, the closest analogies are finds from the vicinity of Hambach, Lkr. Düren (Fig. 6:1), Cologne-Neußer Straße (Fig. 6:2), and Krefeld-Gellep, Lkr. Krefeld (Fig. 6:3), characterised by grooves of a similar size. Vessels with vertically ribbed bodies could have also been made in other regions, e.g. in the late Roman (phases C2–C3) glass workshop in Komarìv, Černìvcì Province, on the Dniester River. Unfortunately, we do not know of any glasses from that workshop that are decorated in the same manner as the preserved fragment from Błonie. In conclusion, grave 1 from Błonie should be dated to no earlier than phase C2, and most probably to phases C2–D.

Grave 4 (Fig. 7) is a destroyed urn burial. Burnt bones of a child at the age of *infans* I, sherds of two smaller clay vessels, and a lump of melted glass were found inside the urn. Burnt bones, a fragment of a glass bead, and a spindle whorl (Fig. 7:1), all scattered by ploughing, were found within a 25 cm radius of the urn. The clay vessels found in grave 4 (Fig. 7:2–4) are forms typical of the Przeworsk Culture. They appear in phase B2 and are most often encountered in assemblages from the Late Roman Period. The assemblage from Błonie should most probably be dated to that later stage.

The cemetery in Błonie together with neighbouring settlements formed a settlement complex (Fig. 1). A settlement, located several hundred metres to the east and registered at site AZP 57-63/1, was in use at the same time. The complex is a part of the Przeworsk Culture settlement cluster, where signs of intense iron production have been registered (The Mazovian Centre of Metallurgy). Only a small number of cemeteries is known from this region, which led to a theory that local iron production was isolated to the settlement base usually placed within the Przeworsk Culture settlement clusters situated several dozen kilometres to the west, on the Lower and Middle Bzura River. However, this hypothesis resulted from research focused on examination of the local metallurgy. Over a dozen cemeteries are known from the area of the metallurgical centre; they are usually poorly explored and unpublished. An analysis of the material from these sites is necessary to better understand the character of the local settlement of the Przeworsk Culture population.

The cemetery in Błonie is also relevant to another research aspect, i.e. the nature of the late Roman settlement of the Przeworsk Culture in the area in question. In light of established findings, at the end of the Early Roman Period and the beginning of the Late Roman Period, the local settlement structures underwent a kind of regression, which is believed to be associated with a decline in large-scale iron production. The results of the latest archaeological research only partly support these findings. Some of the settlements were in fact abandoned at the beginning of the Late Roman Period. On the other hand, the well-examined sites founded near the end of the Early Roman Period do not demonstrate symptoms of a settlement crisis in phases C and D. What is different is the nature of these sites, as they do not show signs of the intense metallurgical activity known from the Early Roman Period.

Translation: Kinga Brzezińska